

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Драшковці А. – Р. А.

ВСТУП

У перші роки незалежності українське законодавство тяжіє до радянських стереотипів: визнавши право на богословську освіту як таку, воно дозволяє її реалізовувати лише в закладах духовної освіти и визнає таку освітню діяльність як релігійну. Розглядаючи освітню діяльність в контексті саме релігійної, держава не визнає видані документи про освіту, про наукові ступені та вчені звання. Саме по собі право реалізовувати богословську освіту в закладах вищої духовної освіти державою розглядається як крок на зустріч релігійним організаціям та духовним навчальним закладам, незважаючи на те, що наявність таких документів жодних преференцій їх власникам поза церквою не надає. Як зазначив Хромець В. Л. «державна, зробивши цей крок, керувалася такою логікою – якщо ми не втручаємося, ми не контролюємо, а відтак і не визнаємо результати цієї освітньої діяльності, тому випускники, які одержали документи про освіту, наукові ступені та вчені звання, не набувають прав осіб з освітою, науковими ступенями та вченими званнями, отриманих у світських закладах вищої освіти»¹. Для виходу із цієї ситуації потрібно було розробити механізми державного регулювання та визнання результатів освітньої та науково-дослідної діяльності у сфері богословської освіти.

У перші роки незалежності України існує ряд законодавчих актів, які погано поєднуються один з одним, а деколи навіть суперечать. Тяжінучи до радянської традиції у перші роки своєї незалежності, Україна у той час має дві системи освіти: світську та духовну: перша регулюється законами України «Про освіту» та про «Вищу освіту», друга – «Про свободу совісті та релігійні організації».

Зокрема в Законі України «Про освіту»² (редакція 1991 року) про духовну освіту навіть не згадується. У Законі України «Про вищу

¹ Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук : 09.00.11. Київ, 2019. с. 365.

² Про освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*. 1991. № 34, ст. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення 12.12.2024).

освіту» (редакція 2002 р.) можливість здобуття вищої духовної освіти також не передбачалася. У статті 3 «Державна політика у галузі вищої освіти» та статті 29 «Принципи управління вищим навчальним закладом» спеціально зазначалася про «незалежність здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій»³. В цьому контексті показовою також є Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 228 «Про порядок створення, реорганізації, ліквідації навчально-виховних закладів»⁴, в якій церкви й релігійні організації навіть не згадувалися в якості можливих засновників навчальних закладів.

З іншого боку, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачав створення релігійними центрами (управліннями) вищих та середніх духовних навчальних закладів для задоволення потреб у кваліфікованих кадрах для обслуговування релігійної діяльності. В статті 11. «Духовні навчальні заклади» даного закону зазначається: «Релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей. Духовні навчальні заклади діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону»⁵.

Таким чином, відповідно до законодавства духовні навчальні заклади були типом релігійної організації, могли бути створені лише іншою релігійною організацією – центром або управлінням, а їх діяльність розглядалася також як релігійна. Тому особи, які отримували освіту, наукові ступені та вчені звання у вищих духовних закладах освіти, з погляду держави мали виключно повну загальну середню освіту, залишалися такими, що не мали вищої освіти та були дискриміновані в правах на реалізацію у сферах суспільного життя.

³ Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, N 20, ст. 134 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 12.12.2024).

⁴ Про порядок створення, реорганізації, ліквідації навчально-виховних закладів: Постанова КМУ від 5 квітня 1994, № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

⁵ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1991, № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/aws/show/987-12#Text> (дата звернення 12.12.2024).

1. Нормативно-правове забезпечення богословської освіти в пострадянській Україні

Сформована система з поділом на дві сфери світську та релігійну почала руйнуватися після 29 квітня 2002 р., коли міністр освіти і науки України Кремень В. Г. підписав наказ № 280, згідно з яким богослов'я (теологія) було внесено в державний перелік напрямів та спеціальностей, за якими у той час здійснювалася підготовка здобувачів вищої освіти. З цього моменту спеціальність Богослов'я незмінно присутня у Переліках напрямів та спеціальностей за якими здійснюється підготовка фахівців. Зокрема, у Постанові КМУ № 363 від 16 червня 2005 року «Про затвердження змін до Переліку⁶ напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» у пункті 4 зазначалось: «До розділу "Гуманітарні науки" напряму підготовки 0301 "Філософія" ввести спеціальність "Богослов'я (Теологія)" освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр" – 6.030100, "спеціаліст" – 7.030103, "магістр" – 8.030103». Як підкреслив експерт Центру релігійного моніторингу Г. Касьяненко, «визнання богослов'я як наукової спеціальності в межах напряму «Філософія» є «українським варіантом» компромісу, необхідного на даному етапі розвитку богословської освіти і науки в Україні»⁷.

Крім того, цією постановою уряд України розширив можливості напряму «Богослов'я». Згідно постанови, здобуття диплому бакалавра за напрямом богослов'я (теологія) дозволяло у подальшому отримати фах за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра з присвоєнням кваліфікації вчителя. Умовою для цього є виконання психолого-педагогічної, методичної та практичної програми підготовки відповідно до галузевого стандарту педагогічної освіти.

Наступний крок щодо спеціальності Богослов'я було зроблено у Постанові КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра»⁸. Характерною

⁶ Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями: Постанова КМУ від 24 травня 1997 р. № 507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

⁷ Касьяненко Г. Богослов'я: пригоди через непорозуміння (3 листопада 2010 *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/ (дата звернення 12.12.2024).

⁸ Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра: Постанова КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

рисом цієї Постанови було, з одного боку, введення більш широких категорій – галузь знань та напрям підготовки, з іншого – зникнення з переліку спеціальностей / напрямів ОКР бакалавр спеціальності Богослов'я. Протягом чотирьох років в освітньому просторі України існувала нормативно-правова колізія: наявність спеціальності Богослов'я на ОКР спеціаліст / магістр і її відсутність на ОКР бакалавр. Цей факт впливав на цілий ряд чинників відродження спеціальності Богослов'я, зокрема, ліцензування спеціальності, вступ на ОКР спеціаліст / магістр, підготовку науково-педагогічних працівників тощо.

14 квітня 2009 року на засіданні Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України, «...було обговорено можливість виокремлення Богослов'я в окремий напрям підготовки фахівців, ... і внесення відповідних змін до Переліку напрямів»⁹.

В результаті уряд дослухався до пропозицій й Постановою КМУ від 17 березня 2011 р. N 267 «Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. N 1719 та від 27 серпня 2010 р. N 787» було прийнято:

1. У переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. N 1719 (1719-2006-п), позицію 0203 Гуманітарні науки розділу Гуманітарні науки та мистецтво доповнити словами і цифрами **богослов'я (теологія із зазначенням конфесії)* 6.020304**¹⁰.

2. У переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. N 787 (787-2010-п) у позиції 0203 Гуманітарні науки слова і цифри **7.02030103 /8.02030103 Богослов'я (теологія)** замінити словами і цифрами **7.02030103 / 8.02030103 Богослов'я (теологія із зазначенням конфесії)**.

Таким чином, перед закладом вищої освіти, який навчає, ліцензує й акредитує напрям (спеціальність) «Богослов'я», постає вимога вказувати, фахівця саме якої конфесії він планує готувати... Роз'яснення щодо цього формулювання були відсутні. Як зазначав

⁹ Громадська рада обговорила місце богословської освіти в системі освіти України. 15.04.2009. URL: http://pravoslavie.org.ua/2009/04/15042009_kiyiv_gromadska_rada (дата звернення 12.12.2024).

¹⁰ Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра: Постанова КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

Віталій Хромець, «до слів «бакалавр теології» потрібно буде додавати «бакалавр якої теології». Наприклад, бакалавр православного богослов'я (теології), бакалавр сунітського богослов'я (теології). У постанові не зазначається, чи маються на увазі всі конфесії і чи може бути бакалавр махаяністського богослов'я (теології). Це потребує додаткових роз'яснень разом з питаннями про те, яка конфесія може вчити на свого богослова і що чиновник розуміє під поняттям «конфесія», а також що розуміється під поняттям «богослов'я»¹¹.

Необхідність вказувати на конфесійну приналежність викликала чималу дискусію серед фахівців-богословів. Зокрема, Ю. Вестель у своїй статті «Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні» висловлює чималі сумніви щодо конфесійної теології у світських ВНЗ, вважаючи що **«викладання теології у світських ВНЗ повинно бути поза конфесійним»**¹². Висловився з цього приводу й український православний митрополит Бориспільський і Броварський Антоній. Він зауважив: «Теологічні виші можуть бути успішними лише в тому випадку, коли вони діють під патронатом тієї чи іншої конфесії. Поза конфесійного богослов'я не існує. Теологія – це наука, яка виникає на ґрунті церковного досвіду. Теологія не є лише трансляванням формальних визначень. Тому зв'язок із Церквою – найперша умова успішного розвитку християнської теологічної науки та освіти. І для нас є вкрай важливим те, що в діючому в Україні переліку напрямків та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах, передбачено викладання не абстрактної теології, а богослов'я конкретних конфесій»¹³.

За конфесійне богослов'я висловився й Ю. Чорноморець. Визначаючи складні та проблемні місця конфесійної теології, Ю. Чорноморець відстоює саме такий її зразок¹⁴. Саме в цей час вперше пролунали думки про світську теологію.

¹¹ Хромець В. Види та форми християнської богословської освіти: огляд світової практики. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/10621-vidi> (дата звернення 12.12.2024).

¹² Вестель Ю.А. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua> (дата звернення 12.12.2024).

¹³ Митрополит УПЦ Антоній. Повернення теології в науковий та освітній простір – український вимір. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <http://religions.unian.net/ukr/detail/16698> (дата звернення 12.12.2024).

¹⁴ Чорноморець Ю. Яке майбутнє теології в Україні? *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/zmi/> (дата звернення 12.12.2024).

Протилежну думку відстоювала, наприклад, О. Горкуша. Вона стверджує, що в архітектоніку університету необхідно повернути «фундаментальну основу у вигляді богослов'я»¹⁵. Цікавими і корисними виявилися міркування архімандрита Єфросина (Білаша), котрий вказує на важливість розмежування форм теології в університеті та семінарії та продуктивність співпраці світської та духовної систем освіти в контексті підготовки богословів¹⁶.

Вимогу конфесійної приналежності було скасовано Постановою КМУ від 29 квітня 2015 р. N 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». Постанова виокремила Богослов'я в самостійну галузь знань – 04 Богослов'я із спеціальністю 041 Богослов'я.

Важливий етап розвитку богословської освіти на території України пов'язаний з прийняттям Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році. Новий закон «Про вищу освіту»¹⁷ став проривом у законодавчому регулюванні богословської освіти. Він фактично визнав рівність між світською та духовною освітою, визнав богословську освіту як невід'ємну та потрібну складову частину української системи освіти та створив умови для її розвитку. Зокрема,

– У п. 2 ст. 3. Державна політика у сфері вищої освіти зазначається «незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти)»;

– У п. 3 ст. 13. Повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти стверджується, що «Управління закладом вищої духовної освіти здійснюється з урахуванням особливостей його діяльності відповідно до законодавства».

– У п. 6. ст. 42. Обрання, призначення та звільнення з посади керівника закладу вищої освіти визначено, що «Порядок призначення керівників закладів вищої духовної освіти регулюється їхніми

¹⁵ Горкуша О. Теологія в освітньому ракурсі. *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: https://risu.ua/oksana-gorkusha-teologiya-v-osvitnomu-rakursi_n52719 (дата звернення 12.12.2024).

¹⁶ Архимандрит Евфросин (Білаш). Деякі думки про перспективи сучасної богословської освіти в Україні. *Філософська думка*: Спецвипуск Sententiae III. Нові форми інституалізації теології в світській системі освіти України. URL: <http://orthodoxy.org.ua/content/nekotorye> (дата звернення 12.12.2024).

¹⁷ Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37–38. URL <https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 12.12.2024).

статутами (положеннями), зареєстрованими у встановленому законодавством порядку».

– У п. 16 ст. 44 зазначалося, що «Особливості прийому на навчання до вищих духовних навчальних закладів регулюються їхніми статутами (положеннями), зареєстрованими у встановленому законодавством порядку.

Значну увагу спеціальності Богослов'я приділено у Прикінцевих та перехідних положеннях Закону. Саме у Прикінцевих та перехідних положеннях, на нашу думку, **вперше** на законодавчому рівні було лігітимізовано документи, видані закладами вищої духовної освіти. Зокрема, у п. 18 (редакція 2014 р.) зазначалося, що «під час проходження в установленому законодавством порядку закладом вищої духовної освіти процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю "Богослов'я", створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього закладу вищої духовної освіти за галуззю знань "Богослов'я" **документи** про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, **видані закладами вищої духовної освіти, вважаються еквівалентними** відповідним документам, що видаються в установленому законодавством порядку».

Ця норма дозволила закладам вищої духовної освіти активно включитися у процес ліцензування та акредитації, оскільки знімало гостроту питання щодо кадрового забезпечення освітнього процесу – наявність необхідної кількості докторів та кандидатів богословських наук, професорів та доцентів богословських кафедр.

Процедури ліцензування та акредитації також стали привабливими для закладів вищої духовної освіти, оскільки успішне їх проходження надавало можливість взаємодіяти з державними реєстрами (ЄДЕБО) та видавати документи про освіту державного зразка. Стаття 24. Ліцензування освітньої діяльності Закону зазначає, що «Заклади вищої духовної освіти, які бажають вносити інформацію про видані ними власні дипломи про вищу освіту до Єдиної державної електронної бази з питань освіти, повинні пройти процедуру ліцензування освітньої діяльності. Заклади вищої духовної освіти, які бажають видавати дипломи державного зразка, повинні пройти процедуру акредитації освітньої програми» (редакція 2014 року).

На користь ліцензування та акредитації спеціальності Богослов'я діяла також норма Прикінцевих та перехідних положень п. 5 Закону, а саме: 1) Протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом забезпечити затвердження центральним органом виконавчої влади у сфері і науки єдиного переліку галузей знань, який повинен поєднати

чинні переліки галузей освіти та науки, **виділивши «Богослов'я» в окрему галузь знань**». Як ми вже вказували раніше на той час спеціальність Богослов'я належала до галузі знань Філософія.

Закон не вимагав від духовних навчальних закладів обов'язковості цих процедур, лише надав їм таке право. Заклад вищої духовної освіти може діяти як без ліцензії, так і з ліцензією, може, отримати ліцензію, однак відмовитися від акредитації, нарешті – відмовитися від них. Натомість акредитація, надає право видавати дипломи державного зразка, дозволяє особі, яка має такий диплом обіймати всі види посад, що фінансуються коштом державного бюджету – учитель, викладач, держслужбовець, консультант тощо. Акредитовані програми конкурують на державному ринку освітніх послуг і конкурують за кошти, які передбачені державою на підготовку фахівців у певній сфері.

Проходження процедур ліцензування та акредитації (а також визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання) певною мірою залежали від розробки та затвердження галузевого стандарту з «Богослов'я». Відповідно до п. 2. Ст 10 ЗУ «Про вищу освіту» «Стандарти вищої освіти розробляються до кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності». Для спеціальності Богослов'я це означало наявність цілого ряду стандартів – для кожної конфесії (православ'я, католицизм, протестантство), крім того в межах однієї конфесії існували також кілька юрисдикцій (наприклад римо-католицька та греко-католицька). Наявність такої кількості Стандартів значно ускладнило би, з одного боку – процедуру ліцензування для закладів духовної освіти; а з іншого – знищило паростки не конфесійного богослов'я, котре почало розвиватися в українських світських закладах вищої освіти.

Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, галузь знань 04 Богослов'я, спеціальність 041 Богослов'я, було затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 30.12.2021 р. № 1483 – через сім років після прийняття ЗУ «Про вищу освіту». У цей час у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Перелік – 2015) вимогу конфесійної приналежності було знято. Питання конфесійності вирішується самим закладом вищої духовної освіти за рахунок гнучкості і певної абстрактності галузевого стандарту.

Серед богословів-науковців це було сприйнято неоднозначно: «Негативний наслідок цього – потенційна можливість “богословських” програм без жодного зв'язку з Церквою чи конфесією, один з позитивних – можливість творення богословських програм з пост-конфесійною ідентичністю, тобто таких, як не перетворюють свою конфесійну традицію в замкнуту і залізобетонну ідеологію, а розуміють

і осмислюють її в розвитку і динаміці. На таких програмах можуть співпрацювати фахівці, які приналежать до різних конфесій»¹⁸.

Враховуючи той факт, що за галуззю знань «Богослов'я» не передбачалось окремих спеціальностей галузевий Стандарт сформовано таким чином, щоб не робити акцент на тій чи іншій конфесії. Зокрема:

Об'єкти вивчення:

1. Святе Письмо та інші священні книги в контексті традиції їх формування, текстуального відтворення, перекладу та богословських інтерпретацій;

2. Богословська думка в її історичному розвитку й сучасному стані в теоретичній, систематичній та практичній площинах;

3. Віровчення та духовно-моральні засади, на яких ґрунтується приватна та публічна діяльність людини.

Цілі навчання: підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі «Богослов'я».

Теоретичний зміст предметної галузі: система напрямів, поглядів, джерел, понять, категорій, термінів та наукових методів.

Методи, методики та технології: загально-наукові, спеціально-наукові (богословські) та міждисциплінарні метод наукових досліджень.

Інструменти та обладнання: богослужбова література, богослужбові речі у місцях проведення богослужінь; навчальні приміщення, мультимедійне обладнання, бібліотеки, архіви та інші предмети необхідні для реалізації освітнього процесу.

Перша державна ліцензія на випуск бакалаврів богослов'я була видана ДАК України 11 травня 2012 року Класичному приватному університеті м. Запоріжжя. Протягом кількох років ліцензію МОН України на підготовку бакалаврів та спеціалістів / магістрів по спеціальності «Богослов'я» отримав Карпатський університет імені Августина Волошина, Національний університет «Острозька академія», Український католицький університеті, Європейський університет.

Станом на 1 квітня 2018 року було підготовлено проекти стандартів вищої освіти стандарту другого (магістерського) рівня вищої освіти та варіант стандарту третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. На жаль, поки що ці стандарти не затверджені.

¹⁸ Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики (веб-конференція). веб-сайт. УКУ: URL <https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovyia-yak-nauky-v-ukrajini-novi-perspektyvy-i-vyklyky-risu/> (дата звернення 12.12.2024).

У 2013 року за спеціальністю 09.00.14 – «Богослов'я» відкрили аспірантуру та докторантуру в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, а в жовтні 2017-го спеціалізовану вчену раду – Д 26.053.21. Відповідно до діючого переліку прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій відбувалося на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) філософських наук за спеціальностями 00.11 «Релігієзнавство» та 09.00.14 «Богослов'я».

Важливою ланкою у розвитку духовної освіти в Україні став Закон України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів)», прийнятий 2 червня 2015 р. У законі передбачалося, що релігійні організації відтепер можуть створювати заклади вищої освіти. Богословська освіта та наука в цих закладах освіти може бути зорієнтована на підготовку фахівців для релігійних організацій, а також для інших (нерелігійних) публічних інституцій¹⁹. Користуючись цією законодавчою нормою, процедури ліцензування (бакалавр – магістр) та акредитації пройшла Київська православна богословська академія, відкрила аспірантуру та докторантуру, спеціалізовану вчену раду по спеціальності 09.00.14 – «Богослов'я» та започаткувала видання по спеціальності – «Богословський вісник Київської православної богословської академії», «Православний вісник Київського патріархату», серед яких науковий журнал «Труди Київської духовної академії» є фаховим.

Таким чином, в Україні сформувалася завершена система розвитку вищої духовної освіти, було визнано Богослов'я як наукову спеціальність, чим було остаточно подолано постатеїстичні тенденції, які дісталися у спадщину від радянського минулого.

2. Проблема визнання: пошуки консенсусу

Ще однією позитивною новацією ЗУ «Про вищу освіту» стало питання про визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання. Кабінету Міністрів України доручалося у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим законом:

– «розробити порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання осіб, які на день набрання чинності цим Законом здобули освіту, захистили дисертації на здобуття наукових ступенів та отримали вчені звання у закладах вищої духовної освіти, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законодавством порядку;

¹⁹ Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів): Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 31. ст. 294.

– із залученням представників релігійних організацій прийняти нові нормативно-правові акти та внести зміни до чинних з метою правового та інституційного забезпечення створення та діяльності аспірантури, докторантури та спеціалізованих вчених рад закладів вищої духовної освіти і подальшого державного визнання присуджених ними наукових ступенів з наукових спеціальностей, що входять до галузі науки «Богослов'я», а також щодо порядку присвоєння вчених звань науково-педагогічним працівникам закладів вищої духовної освіти.

Ця норма Закону не була однозначно сприйнята у колі світської науковій спільноті. Лунали думки як за, так й проти. Наприклад, М. Кругляк (доцент кафедри філософії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана) виступала відверто проти слід зауважити, що «поява можливості визнавати на державному рівні наукові ступені, присуджені в межах певного конфесійного закладу, в українській освітній системі означає державну підтримку не тільки певних конфесій, а й проникнення в науку позанаукових практик»²⁰.

З іншого боку М. Смірнов пропонує визначати ставлення до конфесійних досліджень виходячи з їх наукового змісту: «Ставлення до них ... має визначатися змістом цих досліджень, а не віросповіданням їхніх авторів. Якщо конфесійна нормативність у них не перекриває вираженості підходу і використовуються в науковому сенсі аналітичні дії, то результати можуть стати елементом релігієзнавчих знань у цілому»²¹. Схожої думки дотримується К. Антонов: «Водночас слід зазначити, що ідея конфесійного релігієзнавчого дослідження в минулому далеко не завжди працювала в суто негативному напрямку. Як приклади можна навести коло журналу «Антропос», католицьку «релігієлогію» в ... Польщі, протестантську феноменологію релігії... про позитивне значення таких феноменів можна говорити лише тоді, коли вони свідомо прагнуть вписатися в нормальне наукове співтовариство і вести полеміку в його рамках»²².

Однозначно позитивно до цієї вимоги Закону поставилися науковці-богослови. Наприклад, Ю. Чорноморець зауважив, що «критично важливо, щоб не було штучного затягування православної теології

²⁰ Кругляк М. Введення богослов'я як галузі знань: виклики і загрози. *Університетська кафедра*. 2016. № 5. С. 97.

²¹ Обличчя релігієзнавства в сучасному світі. Круглий стіл «Філософської думки» і «Релігієзнавчих нарисів». Антонов К. / та ін. *Філософська думка*. 2013. № 3. С. 31.

²² Там само. С. 5–38. С. 31.

в світський науковий дискурс»²³, протоієрей Богдан Огульчанський зауважив: «Ясно, що на даний час творча спільнота дослідників в Україні (як в релігійній, так і в науковій спільноті) не готова обговорювати, наприклад, біологію чи фізику з богословських позицій. Але християнський богословський погляд може сприяти іншому погляду на історію, культуру, філософію...»²⁴.

На виконання вимог закону розпочалася діяльність щодо розробки та затвердження нормативно-правового забезпечення процедур визнання документів, виданих закладами вищої духовної освіти. Для опрацювання механізму державного визнання результатів освітньої та наукової діяльності вищих духовних закладів було створено робочу групу при Міністерстві освіти і науки України. Ретельний аналіз наявної ситуації щодо визнання документів, виданих закладами вищої духовної освіти, виявив значну кількість складних моментів: з одного боку – невідповідність систем світської та духовної освіти, з іншого – вимога поступового, ступеневого ліцензування та акредитації ОКР, з третього – наявність суттєвих розбіжностей освітніх програм всередині самої вищої духовної освіти²⁵.

Було запропоновано дві системи визнання:

– перша система будувалася на порівнянні освітніх програм закладів освіти, які акредитовані зі спеціальності «Богослов'я» з відповідними програмами закладу вищої духовної освіти. Цей алгоритм суттєво ускладнював процедуру визнання оскільки відмінності навчальних планів в закладах вищої духовної освіти були значними;

²³ Чорноморець Ю. Позитивні тенденції у розвитку українського православ'я сьогодні: нова якість освіти та наукових розвідок конфесійних вчених. *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: <https://risu.ua/d-r-yuriy-chornomorec-rozitivni-tendenciji> (дата звернення 12.12.2024).

²⁴ Огульчанський Б. До постановки проблеми: що таке богослов'я в нашому університеті? *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: <https://risu.ua/protoierey-bogdan-ogulchanskiy> (дата звернення 12.12.2024).

²⁵ У системі вищої духовної освіти суттєво відрізнялися назви документів, періоди навчання, процедури присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань. Зокрема, у православних закладах освіти існувала традиція видавати дипломи семінарії та академії без зазначення рівня освіти; по закінченні академії було можливо одразу захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата богослов'я, без отримання диплома про закінчення академії. У протестантських закладах вищої духовної освіти навчання за основною програмою тривало 3 роки, а у католицьких – 6–7. Диплом семінарії можна було розглядати як диплом бакалавра або магістра (спеціаліста), а диплом академії – як магістра або кандидата наук. Тому визнання без розробки чітких процедур могло буксувати на рівні його практичного втілення.

– друга система передбачала автоматичне визнання документів закладів вищої духовної освіти, виданих період до 1 вересня 2015 року, статuti чи положення яких зареєстровані у встановленому порядку. Тобто йшлося про те, що документи видані до 1 вересня 2015 р. вважаються еквівалентними документам державного зразка. Такий варіант суттєво спрощував процедуру визнання.

Після обговорення, редагування та консультацій з іншими міністерствами, Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 652 «Про державне визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти»²⁶ було затверджено порядок, котрий передбачає процедури подання документів та процедури розгляду. Додатково цією постановою було передбачено можливість визнання документів вченими радами закладів вищої освіти при прийнятті на роботу або при продовженні навчання: «Підставою для зарахування на навчання та/або на посади наукових чи науково-педагогічних працівників до закладу вищої освіти (наукової установи) осіб, які є власниками документів про вищу духовну освіту, наукові ступені, вчені звання, ... є рішення вченої ради цього закладу вищої освіти (цієї наукової установи) щодо визнання зазначених документів».

Спочатку у Постанові йшлося про документи видані у період до 6 вересня 2014 року. Пізніше термін було продовжено до 1 вересня 2018 року, у зв'язку з тим, що ці 3-4 роки були необхідними закладам освіти для проходження процедур ліцензування та акредитації, відкриття аспірантури / докторантури, затвердження спеціалізованих вчених рад.

Після прийняття Постанови діяльність робочої групи зосередилась на розробці положень, котрі регулюють саме процедури державного визнання. Було прийнято низку нормативно-правових актів:

– Наказ МОН України від 8 квітня 2016 року № 381, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 5 травня 2016 року за № 678/28808, «Деякі питання державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання». Цим наказом були затверджені два положення: «Про Комісію з державного визнання документів про вищу духовну освіту» та «Про Комісію з державного визнання документів про наукові ступені та вчені звання»;

²⁶ Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти. Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

– Наказ МОН України від 15 липня 2016 року № 839 «Про утворення Комісії з державного визнання документів про вищу духовну освіту»;

– Наказ МОН України № 829 «Про затвердження складу Комісії з державного визнання документів про наукові ступені та вчені звання». Цим наказом було створено Комісії з державного визнання документів про вищу духовну освіту та наукові ступені.

Відпрацьовані процедури визнання враховували наступні показники – чи зареєстровано заклад вищої духовної освіти у відповідності до законодавства України, який рівень вищої освіти засвідчує документ, початок та закінчення навчання, рік вступу до закладу освіти та наявність документа про попередній рівень освіти чи є поданий документ автентичним. При визнанні наукового ступеня, в першу чергу, аналізується відповідність доробку державним вимогам, які висуваються до робіт, аналізується текст дисертації. При визнанні вченого звання, встановлюється наявність науково-педагогічного стажу, наявність наукових та науково-методичних публікацій, здобуткі, які засвідчують рівень наукової активності.

Перші паростки визнання Богослов'я як наукової спеціальності пов'язані із наказом Вищої атестаційної комісії України № 273 від 29 квітня 2010 року «Про затвердження Змін до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань». В цьому переліку галузь «Філософські науки», було доповнено спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. Цей крок можна вважати базовою легалізацією богослов'я в законодавчому полі України, оскільки до 2011 року саме Вища атестаційна комісія була центральним органом, який реалізовував державну політику з присудження наукових ступенів кандидата та доктора наук, та визнанням богослов'я академічною дисципліною. Паралельно до наказу було підготовлено проект паспорт спеціальності. Як зазначає у своїй дисертації В. Л. Хромець «Ця подія викликала певний оптимізм: дипломи та наукові ступені зі спеціальності «Богослов'я (Теологія)» можуть бути визнані в Україні» .

Між тим, подібно до того, як у 2005 році «Богослов'я» було визнане спеціальністю в рамках напрямку «Філософія», так у 2010 році «Богослов'я» стало науковою спеціальністю в рамках галузі «Філософські науки»: однією серед 14 спеціальностей. Таким чином: 1) в дипломі про присвоєння наукового ступеня буде записано «Кандидат філософських наук зі спеціальності богослов'я» замість «Кандидат богословських наук»; 2) порушується природна логіка процесу наукової підготовки фахівця-богослова. Як зазначав Т. Добко –

ректор УКУ – у своєму інтерв'ю «в ідеалі все мало би виглядати так: напрям – фундаментальна підготовка (в нашому випадку богослов'я в цілому), спеціальність – фахова підготовка (в нашому випадку, наприклад, моральне богослов'я), спеціалізація – спеціалізована підготовка (в нашому випадку, наприклад, біоетика)».²⁷ Що стосується спеціальності, то в аспірантурі має готуватися саме кандидат богословських наук.

Паралельно постало питання нострифікації документів про наукові ступені та вчені звання документів, отриманих в духовних навчальних закладах та в іноземних закладах вищої освіти. Нострифікація зазначених документів на той час розглядалася як єдиний можливий спосіб формування в Україні наукового та кадрового потенціалу необхідного для відкриття аспірантури та докторантури по спеціальності Богослов'я.

Оскільки не існувало однозначної процедури нострифікації, спиралися на:

1. Процедуру, визначену в наказі Міністерства освіти і науки України № 563 від 20 серпня 2003 року «Про затвердження Положення про визнання іноземних документів про освіту»;

2. «Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 року № 423.213.

Жоден з цих документів не був «зручним» для процедури нострифікації. Регламент наказу МОН вимагав: 1) встановлення відповідності поданих документів документам... 2) визначення рівноцінності прав, що надаються власнику документа ... 3) проведення порівняльного аналізу змісту навчальної програми (плану), ... 4) визначення відповідного напрямку (спеціальність), освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівня; 5) визначення кількості навчальних дисциплін, відсутність яких у змісті <документа> унеможливило ... працевлаштування заявника ... 6) визначення інших додаткових умов. Оскільки в українських закладах вищої духовної освіти програми сильно різнилися, проведення подібного зіставлення виявилось надзвичайно складним.

Слідування Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 року

²⁷ Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики (веб-конференція). УКУ : веб-сайт. URL <https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovyya-yak-nauky-v-ukrajini-novi-perspektyvy-i-vykyky-risu/> (дата звернення 12.12.2024).

№ 423.213 потребувало наявності Спеціалізованої вченої ради з Богослов'я. Акредитованих спеціалізованих рад зі спеціальності Богослов'я в Україні на той час не існувало, тому визнання наукових ступенів та вчених звань відбувалося за іншими спеціальностями – Релігієзнавство, Філософія, Історія, Етика, Культурологія тощо.

Така процедура визнання була складною, не дієвою та не вирішувала основної проблеми – відкриття аспірантури та докторантури по даній спеціальності та формування необхідного кадрового потенціалу. Питання набуло високої гостроти: проводилися засідання Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при МОН України, робочі зустрічі представників релігійних організацій з Президентом України, питання обговорювалося в комісіях і комітетах Верховної ради. Наказом МОН України від 26 жовтня 2011 року за № 1210 було створено роботу групи з вивчення питання визнання дипломів і наукових ступенів випускників вищих духовних навчальних закладів.

Стосовно наукових ступенів та вчених звань комісія запропонувала:

1. Визнавати закордонні дипломи про наукові ступені через процедуру нострифікації.

2. За наявності в особи диплому про вищу освіту державного зразка його документи про науковий ступінь видані українськими закладами вищої духовної освіти визнавати через експертну комісію, яку пропонувалося створити в Міністерстві освіти і науки України.

3. Враховуючи той факт, що частина викладачів вищих духовних навчальних закладів не мають державних документів про вищу освіту, надати їм можливість навчання за екстернатною та заочною формами за скороченою програмою з дозволом перезарахування дисциплін, які були опановані під час навчання в закладах вищої духовної освіти.

З першого погляду рекомендації комісії виглядали як прості та логічні, однак виявилися складними для реалізації. По перше, для значної кількості осіб виходило так, що вища освіта була отримана після наукового ступеня та вченого звання, що в подальшому унеможливлювало їх нострифікацію; по-друге, клопотати про визнання наукового звання могли тільки заклади вищої освіти III або IV рівня акредитації, що для закладів вищої духовної освіти у той час було не реальним; по-третє державні вимоги передбачали науково-педагогічний стаж у закладах III чи IV рівнів акредитації (для доцента – 5, для професора – 10) та перебування на відповідних посадах також у закладах III чи IV рівнів акредитації.

Вважаючи на зазначені труднощі, було висловлено пропозиції, щодо автоматичного визнання дипломів, наукових ступенів та вчених

звань, набутих в закладах вищої духовної освіти. Пропонувалося шляхом політичного рішення визнати еквівалентність документам державного зразка, без будь-якої процедури визнання з боку держави. Логіка пропозиції була простою: якщо держава створила ситуацію, котра дискримінує осіб з документами закладів вищої духовної освіти, то сама держава, прийнявши політичне рішення, має без будь-яких процедур визнати ці дипломи еквівалентними документам державного зразка. Про те, як ми зазначали раніше, відмінності всередині закладів вищої духовної освіти були настільки великими, що у процесуальній площині було не до кінця зрозуміло, як той чи інший документ визнавати, оскільки назви документів, періоди навчання, процедури присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань значно відрізнялися.

Таким чином, не зважаючи на взаємодію Міністерства освіти і науки України з релігійними спільнотами та Громадською радою з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями, стало зрозуміло, що створення ефективних механізмів визнання освітньої та наукової діяльності закладів вищої духовної освіти вимагає законодавчого рішення.

Постанову КМУ України № 652 «Про державне визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти» було прийнято 19 серпня 2015 р.²⁸ Цією постановою було затверджено «Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти». Процедури, передбачені цим Порядком, з одного боку були об'єктивними та зрозумілими, а з іншого – надавали можливість визнання всіх доробків, отриманих у закладах вищої духовної освіти, за умови їх відповідності державним вимогам у певний період.

Крім того, дотримуючись вимог ЗУ «Про вищу освіту» у п. 4 Загальних положень було зазначено, що «Підставою для зарахування на навчання та/або на посади наукових чи науково-педагогічних працівників до закладу вищої освіти (наукової установи) осіб, які є власниками документів про вищу духовну освіту, наукові ступені, вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти до 1 вересня 2018 р., є рішення вченої ради цього закладу вищої освіти (цієї наукової

²⁸ Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти: Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

установи) щодо визнання зазначених документів»²⁹. Період «до 1 вересня 2018 р.» (замість – до набрання чинності Законом України «Про вищу освіту») у Порядку з'явилися відповідно до Постанови КМ України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 550 і від 19 серпня 2015 р. № 652»³⁰ у зв'язку з тим, що ці 3-4 роки були необхідними закладам духовної освіти для проходження процедур ліцензування та акредитації, відкриття аспірантури / докторантури, затвердження спеціалізованих вчених рад у перехідний період.

Перші документи про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання були визнані наприкінці 2016 року. За результатами визнання видавався документ державного зразка: диплом кандидата чи доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – «Богослов'я», атестат доцента чи професора. 20 грудня 2016 року відбулося вручення визнаних державою документів про вищу освіту на цьому врученні Л. М. Гриневич зазначила: «Я вважаю, що держава мала борг перед богословською освітою, адже розібравшись у цьому питанні, стає очевидним, що духовна освіта, якщо вона відповідає існуючим критеріям, цілком заслужено має визнаватися державою»³¹. Починаючи з 2017 року після внесення змін до Порядку³², документом, що засвідчує державне визнання стало Свідectво, котре за правовим статусом нічим не відрізняється від диплома державного зразка. Таким чином, «20 грудня 2016 року відбулося символічне завершення створення системи державного визнання результатів освітньої і наукової діяльності закладів вищої духовної освіти з моменту її відновлення на території України 1988 року... Можна сказати, що держава взяла на себе відповідальність за 30 років віддільницької

²⁹ Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти: Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

³⁰ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 550 і від 19 серпня 2015 р. № 652: Постанова КМ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2018> (дата звернення 12.12.2024).

³¹ У МОН вручили перші свідоцтва про державне визнання документів про вищу духовну освіту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini> (дата звернення 12.12.2024).

³² Про внесення змін до Порядку державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 595. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-2017-%> (дата звернення 12.12.2024).

політики у сфері освіти, коли світська і духовна освіти функціонували в окремих площинах з мінімальними дотиками»³³.

Наголошуємо на тому, що у пострадянському просторі Україна є «єдиною країною, в якій здійснюється державне визнання раніше виданих дипломів релігійних навчальних закладів»³⁴.

3. Сучасний стан

Пройшло десять років з моменту прийняття ЗУ «Про вищу освіту». Нове законодавство затвердило низку новацій стосовно закладів вищої духовної освіти: 1) релігійним організаціям дозволяється засновувати заклади освіти та впливати на процеси ведення освітньої політики, принципів та діяльності студентського самоврядування у закладах духовної освіти; 2) надається право, а не обов'язок проходити процедуру ліцензування й акредитації, видавати дипломи державного зразка, відкривати аспірантуру та докторантуру, спеціалізовану вчену раду; 3) зберігається автономність від Міністерства освіти і науки України для тих закладів вищої духовної освіти щодо процедури обрання / призначення керівника закладу вищої духовної освіти, формування структурних підрозділів та добору науково-педагогічних працівників. Саме на цьому наголошено у частині другій статті 36, котру доповнено пунктом 14⁻¹: «Вчена рада закладу вищої освіти» «приймає остаточні рішення про визнання документів про вищу освіту, виданих закладами вищої духовної освіти, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку, під час зарахування вступників на навчання».³⁵

Вважаючи на труднощі воєнного часу в Законі³⁶ зберігаються норми щодо визнання документів, виданих духовними закладами вищої освіти. Зокрема:

18) не пізніше двох років з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України³⁷ під час проходження в

³³ У МОН вручили перші свідоцтва про державне визнання документів про вищу духовну освіту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini> (дата звернення 12.12.2024).

³⁴ Решетніков Ю. Визнання документів про вищу духовну освіту: що, як і коли. *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: <https://religions.unian.ua/state/10066409> (дата звернення 12.12.2024).

³⁵ Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 12.12.2024).

³⁶ Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів): Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015, № 31, ст. 294). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19#Text> (дата звернення 12.12.2024).

установленому законодавством порядку закладом вищої духовної освіти процедури ліцензування та акредитації освітньої програми за спеціальністю «Богослов'я», створення та діяльності аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради цього закладу вищої духовної освіти за галуззю знань «Богослов'я» документи про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання викладачів (педагогічних і науково-педагогічних працівників) і членів спеціалізованої вченої ради, видані закладами вищої духовної освіти не пізніше одного року з дня скасування або припинення воєнного стану ... *вважаються еквівалентними відповідним документам*, що видаються в установленому законодавством порядку;

18¹⁾ через один рік з дня скасування або припинення воєнного стану, ... , припиняється здійснення державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, видані (присуджені, присвоєні) закладами вищої духовної освіти, статuti (положення) яких зареєстровані в установленому законодавством порядку.

Між тим, вважаючи на військовий стан в Україні та велику потребу у військових капеланах КМ України доручається « розробити порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання ... для кандидатів на посади військових капеланів – не пізніше одного року з дня скасування або припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України»...

За 10 років з моменту прийняття ЗУ «Про вищу освіту» мережа вищих духовних закладів України поділилася на дві групи: ті, котрі отримали від МОН України ліцензії та пройшли процедуру акредитації освітніх програм; і ті, котрі принципово відмовляються від цього. Тому положення ЗУ «Про вищу освіту» було уточнено положенням 18²⁾, а саме – «результати навчання, здобуті в закладах вищої духовної освіти, що на час навчання здобувача освіти не мали ліцензії на провадження освітньої діяльності, визнаються в порядку визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти».³⁸

Для приведення переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти у відповідність деталізованим галузям Міжнародної стандартної класифікації освіти

³⁷ Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні"» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX

³⁸ Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти : Наказ МОН України № 130 від 08.02.2022.

ISCED-F 2013 було уточнено найменування галузі знань та спеціальності. Згідно зі змінами затвердженими Постановою КМУ від 30 серпня 2024 р. № 1021 «Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти»³⁹ код спеціальності виглядає так (Табл. 1).

Таблиця 1

Шифр і найменування галузі знань		Код і найменування спеціальності		Рівень освіти, за яким здійснюється підготовка за спеціальністю*				Код і найменування відповідної деталізованої галузі Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-F 2013	
				фахової передвищої освіти	перший (бакалаврський)	другий (магістерський)	третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий)**		
В	Культура, мистецтво та гуманітарні науки	В8	Богослов'я		+	+	+	0221	Religion and theology

Як бачимо з таблиці, підготовка здобувачів за ОКР фахового молодшого бакалавра по спеціальності 041 Богослов'я не передбачається. В Законі України «Про фахову передвищу освіту»⁴⁰, прийнятому у 2019 році, також не згадується про духовну освіту. Однак, на нашу думку, в церкві та релігійних організаціях існує ряд спеціальностей / спеціалізацій для яких, ОКР фаховий молодший бакалавр є достатнім, зокрема, діак, катехизатор тощо.

ВИСНОВОК

Сучасна система духовної освіти втілює в собі всі надбання історичного поступу духовної культури та освіти в Україні, пройшовши шлях від розрізнених духовних шкіл до розгалуженої інституціональної структури. Перспективи подальшого врегулювання богословської освіти пов'язані з розробленням нових нормативно-

³⁹ Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : Постанова КМ України від 30 серпня 2024 р. № 1021. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/) (дата звернення 12.12.2024).

⁴⁰ Про фахову передвищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 30. URL: [// https://zakon.rada.gov.ua/laws/](https://zakon.rada.gov.ua/laws/) (дата звернення 12.12.2024).

правових актів, які об'єктивно відображали сучасні реалії та реагували на потреби суспільства.

Важливим напрямом є гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами в галузі освіти: «опис нашої традиційної системи духовної освіти в європейських категоріях відкриває перспективу для плідного співробітництва з богословськими школами інших Помісних Церков»⁴¹.

На сьогодні є всі умови для якісно нового етапу розвитку православної богословської освіти в Україні. Це пов'язано з реформуванням вищих навчальних духовних закладів, з розширенням присутності богослов'я в університетах, зростанням суспільної значущості традиційних цінностей для духовності XXI ст.

АНОТАЦІЯ

В розділі охарактеризовано початок та становлення нормативно-правового забезпечення богословської освіти в пострадянській Україні. Наголошено на тому, що на початковому етапі наявність права на богословську освіту в закладах вищої духовної освіти розглядалася як серйозний крок назустріч релігійним організаціям. В розділі висвітлено пошуки законодавчого вирішення визнання результатів освітньої та наукової діяльності українських закладів вищої духовної освіти. Нові можливості в діяльності закладів вищої духовної освіти відкриваються із прийняттям ЗУ «Про вищу освіту» (2014 р.) та прийняттям комплексу підзаконних актів на виконання зазначеного Закону. На сьогодні діяльність богословської освіти відділена від політичних процесів та є складовою громадянського суспільства й освітньо-гуманітарного простору України.

Література

1. Антоній (Паканич). Духовные учебные заведения на пути к Болонскому процессу. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica> (дата звернення 12.12.2024).
2. Архимандрит Евфросин (Білаш). Деякі думки про перспективи сучасної богословської освіти в Україні. *Філософська думка: Спецвипуск Sententiae III. Нові форми інституалізації теології в світській системі освіти України*. URL: <http://orthodoxy.org.ua/content/nekotorye> (дата звернення 12.12.2024).

⁴¹ Антоній (Паканич). Духовные учебные заведения на пути к Болонскому процессу. *Релігія в Україні*: веб-сайт. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica> (дата звернення 12.12.2024).12.12.2024).

3. Вестель Ю.А. Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua> (дата звернення 12.12.2024).

4. Громадська рада обговорила місце богословської освіти в системі освіти України. 15.04.2009. URL: http://pravoslavuye.org.ua/2009/04/15042009_kiyiv_gromadska_rada (дата звернення 12.12.2024).

5. Горкуша О. Теологія в освітньому ракурсі. *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: https://risu.ua/oksana-gorkusha-teologiya-v-osvitnomu-rakursi_n52719 (дата звернення 12.12.2024).

6. Добко Т. Акредитація богослов'я як науки в Україні: нові перспективи і виклики (веб-конференція). *УКУ* : веб-сайт. URL <https://ucu.edu.ua/news/akredytatsiya-bohoslovyya-yak-nauky-v-ukrajini-novi-perspektyvy-i-vykylyku-risu/> (дата звернення 12.12.2024).

7. Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 12.12.2024).

8. Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів) : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015, № 31, ст. 294). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19#Text> (дата звернення 12.12.2024).

9. Про освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 34, ст. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення 12.12.2024).

10. Про фахову передвищу освіту: Закон України *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення 12.12.2024).

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2024, № 29, ст. 204). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 12.12.2024).

12. Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, N 20, ст. 134 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 12.12.2024).

13. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*, 1991, № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення 12.12.2024).

14. Про внесення змін до деяких законів України (щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів) : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 31. ст. 294.

15. Касьяненко Г. Богослов'я: пригоди через непорозуміння (3 листопада 2010 *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт.

URL: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/ (дата звернення 12.12.2024).

16. Кругляк М. Введення богослов'я як галузі знань: виклики і загрози. *Університетська кафедра*. 2016. № 5. С. 91–100.

17. Митрополит УПЦ Антоній. Повернення теології в науковий та освітній простір – український вимір. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <http://religions.unian.net/ukr/detail/16698> (дата звернення 12.12.2024).

18. Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти : Наказ МОН України № 130 від 08.02.2022.

19. Про порядок створення, реорганізації, ліквідації навчально-виховних закладів : Постанова КМУ від 5 квітня 1994, № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

20. Огульчанський Б. До постановки проблеми: що таке богослов'я в нашому університеті? *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: <https://risu.ua/protoieryey-bogdan-ogulchanskiy> (дата звернення 12.12.2024).

21. Обличчя релігієзнавства в сучасному світі. *Круглий стіл «Філософської думки» і «Релігієзнавчих нарисів»*. Антонов К. / та ін. Філософська думка. 2013. № 3. С. 5–38.

22. Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями : Постанова КМУ від 24 травня 1997 р. № 507. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

23. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : Постанова КМУ № 1719-2006-п від 13.12.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

24. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : Постанова КМУ від 13 грудня 2006 р. N 1719 (1719-2006-п). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 12.12.2024).

25. Про внесення змін до Порядку державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 595. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.12.2024).

26. Протоієрей Богдан Огульчанський. До постановки проблеми: що таке богослов'я в нашому університеті? *Релігійно-інформаційна*

служба України : веб-сайт. URL: <https://risu.ua/protoiyerey-bogdan-ogulchanskiy-do> (дата звернення 12.12.2024).

27. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : Постанова КМ України від 30 серпня 2024 р. № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 12.12.2024).

28. Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти. Постанова КМУ від 19 серпня 2015 р. № 652. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 12.12.2024).

29. Про державне визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти: Постанова КМ України № 652 від 19 серпня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015> (дата звернення 12.12.2024).

30. Порядок державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2015> (дата звернення 12.12.2024).

31. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 550 і від 19 серпня 2015 р. № 652. Постанова КМ України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2018> (дата звернення 12.12.2024).

32. Про внесення змін до Порядку державного визнання документів про вищу духовну освіту, наукові ступені та вчені звання, виданих закладами вищої духовної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 Серпня 2017 р. № 595. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-2017-%D0%BF/paran2#n2> (дата звернення 12.12.2024).

33. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : Постанова КМ України від 30 серпня 2024 р. № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення 12.12.2024).

34. Решетніков Ю. Визнання документів про вищу духовну освіту: що, як і коли. *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: <https://religions.unian.ua/state/10066409> (дата звернення 12.12.2024).

35. У МОН вручили перші свідоцтва про державне визнання документів про вищу духовну освіту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-povini> (дата звернення 12.12.2024).

36. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX.

37. Хромець В. Види та форми християнської богословської освіти: огляд світової практики. *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/10621-vidi> (дата звернення 12.12.2024).

38. Хромець В. Л. Богословська освіта як феномен релігійного та світського освітнього простору України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук : 09.00.11. Київ, 2019. 404 с.

39. Чорноморець Ю. Яке майбутнє теології в Україні? *Релігія в Україні* : веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/zmi/> (дата звернення 12.12.2024).

40. Чорноморець Ю. Позитивні тенденції у розвитку українського православ'я сьогодні: нова якість освіти та наукових розвідок конфесійних вчених. *Релігійно-інформаційна служба України* : веб-сайт. URL: <https://risu.ua/d-r-yuriy-chornomorec-pozitivni-tendenciji->(дата звернення 12.12.2024).

Information about the author:

Drashkovtsi Arpad-Robert Arpadovych

PhD (Theology sciences: State and Church Law), Doctor of Law sciences
(Orthodox Church of Ukrainian)

Professor at the Department of State and Canon Law
Augustine Voloshyn Carpathian University
4, Goydy St., Uzhhorod, 88000, Ukraine